

Elke dag een ‘Victory Boogie Woogie’

De kunst moet zich losmaken van de overheid

Het huidige subsidiesysteem kent tal van tekortkomingen – denk alleen al aan de enorme hoeveelheid fondsen, raden en commissies. Daardoor heeft de kunst zich veel te eenzijdig met de overheid verbonden. Wil zij zich van die band bevrijden, dan moet zij de publieke ruimte terugveroveren.

Ieder ideaal verraadt de onvolkomenheden van de werkelijkheid die het tracht te overstijgen. Het lijkt me daarom goed eerst de tekortkomingen van het huidige subsidiesysteem te schetsen om daar vervolgens een tros alternatieven aan te hangen. Voor de goede lezer zijn de losse elementen van die tros al zichtbaar in de kritiek, maar samengevoegd krijgen ze hopelijk het gewicht dat de tak doet doorhangen. Ik ben mij ervan bewust dat kritiek van een fondsdirecteur op het subsidiesysteem door deze en gene al gauw als renpaard voor het eigen karretje gespannen wordt. Om die reden van kritiek afzien, zou het perverse bewijs zijn van wat ik te berde wil brengen. Toch wil ik, om elk misverstand uit te sluiten, vooraf duidelijk zeggen dat ik vóór overheidssteuning van de kunsten ben en dat er nimmer op die kunstondersteuning bezuinigd mag worden maar vanzelfsprekend wel herschikt.

Ogenschijnlijk is het huidige subsidiestelsel voor de kunsten ideaal. De overheid op afstand, verschillende fondsen op verschillende terreinen om op zowel instellings- als kunstenaarsniveau subsidiegelden toe te kennen, onafhankelijke beoordelingscommissies en daarboven en/of daarnaast de raden voor cultuur (inderdaad meervoud, omdat bijna elke stad en elke provincie wel zijn eigen raad heeft: het van-Appelschaot-Amsterdam-cultuurmodel). Autonomie, onafhankelijkheid en kwaliteitsbeoordeling zijn de sleutelwoorden van dit systeem, dat zelf het resultaat is van meerjarig klonen: eerst was er een fonds, toen kwamen er meer, toen kwam de Raad voor Cultuur, toen kwamen er kunstcommissies, adviescommissies, aankoopcommissies, gemeentelijke commissies enzovoorts, enzovoorts. De cel binnen dit systeem is de commissie van deskundigen – en door dat model in strengen te kopiëren, is diversiteit omgeslagen in een monocultuur. Deze wordt gevoed door een overheersende invloed van de overheid, een risicomijdende regelzucht, gebrek aan verscheidenheid en een beperkt idee van kwaliteit.

Sektarisch en gesloten De historisch bepaalde, wederzijdse aantrekkingskracht (maar ook afstoting) tussen overheid en kunst heeft ertoe geleid dat andere partijen

uitgesloten werden. Een **folie à deux** die de eenzaamheid vergroot en die ontkend wordt in een gevoel van exclusiviteit. Om dat zichtbaar te maken, kan een klein vergelijk met de literaire wereld verhelderend zijn. Wie een boekwinkel binnenstapt, treft alle genres naar onderwerp en/of alfabetisch gerangschikt naar auteur bij elkaar; er zijn, op een enkele uitzondering na, geen aparte boekwinkels met bijbehorende status voor bijvoorbeeld poëzie, romans of thrillers; de bekendmaking van de AKO-literatuurprijs is een multimediale happening; allerlei toptienlijstjes met te lezen boeken circuleren in week- en maandbladen; verschuivingen in de uitgeverwereld zijn voorpaginanieuws; het jaarlijkse boekenbal wordt wekenlang voor- en nabeschouwd.

De wereld van de beeldende kunst wordt door zulke debatten niet uitgemaakt. Zij is daarentegen sektarisch, gesloten en opgedeeld in elkaar uitsluitende smaaksegmenten die in stilte hun eigen gelijk vieren.

De overheersende invloed van de overheid blijkt uit haar succesvolle disciplinerende van de kunstwereld en de manier waarop de overheid de kunsten tot instrument van haar beleid maakt. De infrastructuur van de kunstwereld bestaat uit fondsen en instellingen die hun gelden voornamelijk van de overheid ontvangen. Particuliere instellingen zoals het museum Beelden aan Zee en De Pont, en private fondsen zoals de VandenEnde Foundation, laat ik buiten beschouwing, omdat ze aan het te schetsen beeld weinig af doen.

De overheid hangt, zoals bekend, het Thorbecke-principe aan. Zij heeft dus geen inhoudelijk oordeel over de kunsten en besteedt dat oordeel uit aan de Raad voor Cultuur, aan de commissies in haar fondsen, aan haar eigen commissies (op zowel gemeentelijk, provinciaal als landelijk niveau en waar de verschillende raden voor/van cultuur de overheid adviseren en hun oordeel over het reilen en zeilen van de instellingen uitspreken). Al deze commissies en raden onderscheiden zich niet wezenlijk van elkaar, zij hebben alle de vernieuwing en de ontwikkeling van de kunsten hoog in het vaandel staan. Zij zijn bevolkt met min of meer dezelfde professionals die een bepaalde gezaghebbende positie in de kunstwereld bekleden. Op grond van hun status en kennis zijn zij gelegitimeerd zich uit te spreken over de kwaliteit van de instellingen en het werk van andere kunstenaars. De schier eindeloze imitatie van het commissiemodel heeft niet alleen andere vormen van beoordelen uitgesloten, maar ook heeft zijn succes zichzelf uitgehold. Zoals kristalhelder water toch brak kan worden – alleen al door gebrek aan verse zuurstof.

Beoordelingscarrousel Gezien het feit dat er zoveel commissies en raden zijn en een beperkt aantal kunstenaars en instellingen waarover geoordeeld wordt, kun je met een beetje overdrijving zeggen dat de ene helft van de kunstwereld de andere beoordeelt. Wel is het zo dat de rollen voortdurend omgedraaid zijn, omdat er doorstroming in de commissies is. In deze beoordelingscarrousel tuimelt iedereen bewegingloos om elkaar heen. Over de professionaliteit, kwaliteit en betekenis van het oordeel is hiermee niets negatief gezegd, integendeel, zij het dat het anonieme, risicoloze oordelen zijn. Zij worden uitgesproken in de kring van in principe gelijkgestemde commissieleden en hoeven niet verdedigd te worden tegenover de buitenwereld – en als dat in uitzonderlijke, omstreden gevallen toch moet, dan is het een commissie die zich uitsprekt en niet een of meerdere individuele

De wereld van de
beeldende kunst is
sektarisch, gesloten en
opgedeeld in elkaar
uitsluitende
smaaksegmenten die in
stilte hun eigen gelijk
vieren

Met een beetje
overdrijving kun je
zeggen dat de ene helft
van de kunstwereld de
andere beoordeelt

voorvechters. De discussies worden achter gesloten deuren gevoerd, zodat de buitenwereld daarvan uitgesloten is; dat wordt nog versterkt doordat afwijkende, dissidente standpunten meestal in het unanieme commissieoordeel zijn weggepoetst. Het is daarom niet vreemd dat de publieke belangstelling voor de hedendaagse beeldende kunst beperkt is en dat het debat zeker niet levendig genoemd kan worden – vooral ook omdat de professionals dat zelf evenmin aangaan. Een commissieoordeel is lastiger te bestrijden dan een persoonlijk statement – en bovendien weet je immers nooit wat de consequenties daarvan kunnen zijn in een systeem waarin iedereen van iedereen afhankelijk is.

In deze **double bind** is de kunstwereld, zonder dat zij het zelf beseft, de verlamde gevangene van de overheid en komen begrippen als autonomie en kwaliteit in een ander licht te staan. Vergelijk trouwens die verlamdende stilte eens met de nabeschouwingen rond alleen al middelmatige voetbalwedstrijden: spelers, trainers, pers, supporters – iedereen doet een duit in het zakje, en niemand wordt gespaard.

De overheid stelt maatschappelijke eisen aan de gelden die zij voor de kunsten ter beschikking stelt. Deze eisen worden door de kunstwereld zelden ten principale ter discussie gesteld, eerder voegt zij zich lenig (principeloos?) of bewijst ze lippendienst aan de politieke prioriteiten en hoopt ze dat de wind gauw weer uit een andere hoek zal waaien. In bestuurlijk opzicht menen instellingen de politiek te slim af te zijn of het met haar op een akkoordje te kunnen gooien door politici in hun besturen te benoemen. En zeker, dat kan zijn vruchten afwerpen, maar tegelijk wordt de band met de overheid eens te meer aangehaald. Dat de huidige voorzitter van de Raad voor Cultuur een bekend persoon is uit de politiek, is veelzeggend. Dit mechanisme van accommoderen en internaliseren leidt tot fletse eenvormigheid. De vierjaarlijkse paradepas van de instellingen op de marsmuziek van de overheid is zeker geen triomfmars voor de kunst. Het is veelbetekenend dat de verbale gelijkschakeling van kunst en cultuur door de overheid nauwelijks of niet kritisch becommentarieerd wordt door het veld. Door niet duidelijk positie te kiezen, door het engagement voor eigen kring (**for the better or the worse**) uit de weg te gaan, maakt de kunstwereld zich nu nog tot een werktuig in handen van de politiek, maar op wat langere termijn tot haar wegwerpartikel.

De vierjaarlijkse
paradepas van de
instellingen op de
marsmuziek van de
overheid is zeker geen
trionfmars voor de kunst

Disciplineren door de overheid De nieuwe managementcultuur van de overheid (zie ook **M**, het maandblad van **NRC Handelsblad**: 'De opmars van de nieuwe bureaucraten', december 2004) waarin kwaliteitsbewaking, resultaatgericht denken, output-meting, targets, doelen, formats en nota's enkele van de vigerende begrippen zijn, strekt zich ook uit over de raden en fondsen en vervolgens over aanvragers. Wat eufemistisch 'de professionalisering van de kunstwereld' genoemd wordt, is een ander voorbeeld van haar disciplineren door de overheid. Kunstenaars moeten hoofdbrekende formulieren invullen, begrotingen opstellen, concrete en meetbare plannen ontwikkelen en uiteindelijk resultaatgericht afrekenen.

Hoewel hier in abstracte zin nog wel wat voor te zeggen valt, leiden de beoogde transparantie en contoleerbaarheid tot een geestdodende stileren van de aanvraagprocedures. Deze dienen eerder een boekhoudkundig dan een kunstinhoudelijk doel. Het hekwerk van regels en procedures sluit het avontuurlijke en 'het andere' uit. Het lijkt of voor het uitzonderlijke, het afwijkende geen plaats is: niet de zich in het werk

vormende geest leidt tot een natuurlijke bevruchting, maar het projectplan (niet meer dan drie A4'tjes) dient als onderlegger voor een IVF-behandeling: wat niet in een plan beschreven kan worden, zal niet bestaan.

Voor wie dit allemaal een gruwel is, was de dag van de aankoop van de **Victory Boogie Woogie** er een van grote bevrijding. Aan deze aankoop lag geen door de overheid en Raad voor Cultuur goedgekeurd beleidsplan ten grondslag, hier was niet de formele weg bewandeld, had geen uitzichtloze rondgang langs commissies plaatsgevonden – en de winst was groter dan ooit.

Hoewel de overheid regelmatig roept dat zij het aantal fondsen – of 'fondsachtigen' – wil reduceren, heeft zij er alleen maar meer in het leven geroepen. Zoals de Stichting Kunst en Openbare Ruimte (SKOR), het Fonds voor Podiumprogrammering en marketing, de Stichting Premisela, en speelt (of speelde) zij met het idee de Sica fondsachtige allures te geven. Omdat de nieuwe fondsen, die een nieuw probleem manmoedig en modern het hoofd moeten bieden, uiteindelijk op eenzelfde wijze door de overheid aangestuurd en gecontroleerd worden als de bestaande fondsen, verandert er niet veel. Zij het dat fondsen elkaar voor de voeten gaan lopen, elkaar beconcurreren en tegelijk veel energie (en geld) steken in het bewijs van hun eigen noodzakelijkheid.

Hoewel de overheid regelmatig roept dat zij het aantal fondsen wil reduceren, heeft zij er alleen maar meer in het leven geroepen

Verborgен geweld En dan tot slot, het is en passant al aan de orde gekomen, iets over het kwaliteitsoordeel dat in dit stelsel van commissies en raden voortdurend geveld wordt. De overlegstructuur geeft zelf al aan dat kwaliteit niet eenduidig te bepalen is, maar iets is waarover gesproken dient te worden. Hoewel dat juist is, is het de vraag of dat (letterlijk) eeuwig vloeiende vertoog over kwaliteit in al zijn rijkdom en publieke en kunsthistorische implicaties meteen op uniform peil gebracht moet worden in het gemaal van de commissies. Alleen al het feit dat een aantal (en niet de geringste) buitenlandse curatoren anders over de kwaliteit van de Nederlandse kunstinstellingen oordeelt dat onze eigen commissies, geeft genoeg te denken. Werkelijke kwaliteit (sbepaling) verlangt ruimte, debat, oppositie, stellingname, betrokkenheid, gepassioneerdeheid, kritiek: allemaal zaken die in het verborgen geweld van de bureaucratie verloren raken.

Afwezig in dit alles is de openbare ruimte van het geïnteresseerde en geïnformeerde publiek – en het is daar waar de bevrijding van de kunst gezocht moet worden.

Doordat de kunstwereld zich blind heeft gestaard op de financiën van de overheid, zich aan haar normen en kwaliteitseisen heeft geconformeerd en het debat volgens haar script heeft gevoerd, heeft zij zich buiten het publieke domein geplaatst. Wil de kunst zich van haar eenzijdige verbintenis met de overheid bevrijden, dan moet zij die publieke ruimte terugveroveren.

Dat kan:

- met een overheid wier diepste beleidsintentie het is om het stuur uit handen te geven en voorrang te geven aan inhoud en differentiatie omdat zij begrijpt dat de kunsten niet geïnstrumentaliseerd, maar 'om zich' bevorderd dienen te worden; zij steunt de kunsten op kunstinhoudelijke condities en niet op grond van politieke argumenten;
- met een kunstwereld die beseft dat haar magisch universum niet monotheïstisch gericht op de overheid –, maar polytheïstisch – gericht op al het levende – is, en dat in haar polygame verhouding met de buitenwereld laat blijken;

- door daarom ‘het publiek’ (nee, niet de Tokkies maar wel verzamelaars, geïnteresseerden, betrokkenen, leergierigen, verlangenden, novieten) volwaardig toe te laten tot allerhande commissies van de Raad voor Cultuur tot de fondsen aan toe (en dan niet één als excuus, maar meer mensen, zodat het publiek een factor van betekenis is)
- door de Raad voor Cultuur onafhankelijk te maken in opdracht en samenstelling: niet met politieke antennes toegerust waardoor hij politiek zwijgt juist op het moment dat het voor de kunsten goed zou zijn als hij zich duidelijk uitspreekt.
- de Raad zou moeten bestaan uit publieksleden en onafhankelijke deskundigen (ook buitenlanders en Nederlanders die in het buitenland verblijven). Daarnaast zou er, zoals ik elders al bepleit heb, een Code-Tabaksblat opgesteld moeten worden voor raadsleden en commissieleden in het algemeen, waardoor onafhankelijkheid en gezag gezekeerd zijn;
- door de fondsen anders en onderling verscheiden in te richten: niet overal en altijd hetzelfde commissiemodel;
- door de fondsen in de gelegenheid te stellen werkelijk kunstinhoudelijk beleid te ontwikkelen en niet de voorgetrokken krijtlijnen van de overheid nog eens met signaalverf over te trekken;
- door ruimte voor intendanten te maken die hun keuzes publiekelijk moeten verantwoorden, het liefst met de media erbij;
- door de media, zoals de Prix de Rome dat gaat doen, überhaupt op te zoeken, die te interesseren voor de kunst en daarbij mogelijk concessies te doen, zonder verlies van de eigen identiteit;
- door de verzamelcultuur in Nederland te bevorderen (bijvoorbeeld via belastingaftrek voor aankopen);
- Door sponsors en mecenasen volwaardig bij alles te betrekken en niet alleen als zakken geld te beschouwen (wel betalen maar niks zeggen – een voorrecht dat de overheid kennelijk wel mocht hebben);
- door de cultuurnotasystematiek, de verhouding tussen fondsen, overheid en raad, de mallemlen van de voorgeprogrammeerde beleidsplannen drastisch te herzien en ruimte te scheppen voor initiatief en avontuur.

Een ideaal als blauwdruk is dit niet, een **tabula rasa** forceren leidt alleen maar tot revolutionair verlies. Er is dan ook geen methode, wel analyse; niet een weg, wel fly-overs; geen definitief antwoord, wel een zwerm van mogelijkheden. Er is al heel wat gewonnen als ook maar een deel van wat hier opgesomd staat, gerealiseerd wordt. Debat, diversiteit en gepassioneerdeheid zullen eerder dan de korenwolf terugkeren. En in momenten van twijfel kunnen we met Bob de Bouwer het opgewekte refrein op zijn gezongen vraag: ‘Kunnen wij het maken?’, meezingen: ‘Nou en of!’

Lex ter Braak is directeur van het Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst

TE KOOP?
Info:
-Medy van der Laan
-Directie MCO